

nem üres díszül szolgál, hanem a legszorosabb kapcsolatban vannak a szöveggel; hogy, bár magokban véve is felvilágosítók, a legtöbb esetben magyarázat járul hozzájuk, hogy még érthetőbbé váljanak; végül, hogy csak hiteles és művészi kivitelű képeket vettem fel“. Örömmel ismerjük el, hogy mindez igaz, hogy az átdolgozó és kiadó mindazt beváltotta, a mit a prospectusban és az előszóban ígért, s beváltotta fényesen, mert míg az I. kötet címlapján közel 700, a II-ikén közel 1000 illusztrációt és számos műmellékletet ígért, a valóságban az illusztrációk összes száma 1073, a műmellékletekké 118 (arczkép 531, emlékek és ereklyék 261, események és jelenetképek 220, nevezetesebb helyek képe 105, írásmaradványok — rendeletek, bullák, manifestumok — eredeti szövegmásolatban, kiváló emberek kézírata 74) s köztük egyesek, részint fénynyomatú képek, részint színes reprodukciók — remek kivitelűek. Szerző és kiadó büszke lehet erre a szép eredményre! Nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy szöveg és kép szinte versenyez egymással, hogy egymást s egymás által a múltat megvilágítsa s az olvasó figyelmét lebilincselje.

A mű kötése is szép és stílszerű.

Én mindig örömmel tekintek e 4 testes kötetre, örömmel olvasgatom belőle nemzetünknek gyászban és dicsőségben egyaránt fölemelő és tanulságos történetét, s örömmel gondolok irodalmunk azon magas fejlettségére, mely e mű egyes lapjairól elem sűgárzik.

Rácz Lajos.

Nemzeti kultúra és nyugoti civilisatio.

Irta *Kun Sámuel*. Utóhang a millenniumhoz. Budapest. 1899. 60 l. Ára 80 kr.

Ez a kis füzet a *Positivisták Könyvtár* első füzeteként jelent meg. E vállalat célja a hazai viszonyoknak a pozitív philosophia és politika szempontjából való appreciációja. Igér eredeti dolgozatokat s Comte Positivisták könyvtárában megjelent műveknek fordításait.

Kun, a füzet szerzője, a Comte-féle positivizmusnak nálunk egyik legfanatikusabb terjesztője. Már a Magyar Philosophiai Szemle idejében szolgálta ez ügyet, ismertette a positivizmust, tárgyalta az egyes tudományokat e rendszer keretében. Legutóbb is egy munkát fordított, mely a positivizmus ismertetésével foglalkozik. Ez a füzet „Magyarország specialis evolutióját a Nyugati Köztársaság keretében, hármas: materialis, intellectualis és morális fejlődése szempontjából, a pozitív philosophia által nyújtott világosság mellett — és minden nemzeti, úgymint vallási előítélet, divatos eszmék és tendenciák lehető félretételével — legjobb meggyőződése szerint“ igyekszik vázolni (59 l.). Comte-tól veszi mottóját is: „Elvünk a szeretet, bázisunk a rend, célunk a haladás“.

A materialis evolutio tekintetében elismeri, hogy utóbbi időben

sok haladás történt; de a haladás irányát nem mindenekben helyesli. Első sorban az emberanyag edzésére, a népegészség javítására, a néphalandság leszállítására, az átlagos életkor emelésére eddig vajmi keveset tettek. Nem a népesség túlságos szaporítására, hanem *minőségére*, életerős, munkabíró physikumára kell a súlyt fektetni. Az intellectualis evolucionál a tudományosság nélkülözhetetlen föltételét, a szerves fejlődést nélkülözzük. Erre az egyetlen helyes út a történelmi módszer, a mely a tudományok fejlődését nyomon követi, történelmi egymásutánjukban, eredeti forrásaikban tanulmányozza. A tudományosság két eleme: a természeti törvények ismerete és a módszer. Közoktatásunk gyarlósága a módszer helytelenségében áll. Ezekhez járúl a német kultúra imádása. Itt egy nagyon termékeny gondolatot találunk. S ez az, hogy a szellemi kultúra az emberiségnek osztály-, nem- és korkülönbség nélkül közkincsévé kell hogy váljék. E tekintetben lényeges ellentét van a materialis és intellectualis kultúra között. Nálunk a nép nagy zöme s a nők a népoktatás nyújtotta elemi ismeretekkel kell, hogy megelégedjenek. E tekintetben nálunk még nagyon kevés történt, sok a tenni való. A hazai tudományosságnál feltűnik szerzőnek annak exclusiv nemzeti jellege s a történelmi eruditiónál a magasabb, egységes, philosophiai álláspont, míveltség hiányát kárhoztatja.

Az ethikai evolucionának, azaz a moralis eszmék, szokások intézmények complex összességének tárgyalásánál két hatalmas tényezőre utal. Egyik a klerus, másik a sajtó. A katólikus klerus nagy anyagi és szellemi eszközök és jelentékeny traditiók birtokában sem áll hívása magaslátán. „Értelmileg elégtelen dogmája“ miatt az óriási fejlődésnek indúlt tudományos lendülettel nem tud lépést tartani. Befolyása, ámbár még nagy, mindig szűkebb körre szorúl. Szerző e decadentia egy tünetét abban látja, hogy a millenium gondolatának felvetésében, megvalósításában, vezetésében nem tudta az egyedül őt s nem a kormányt illető befolyását vezető szerepét érvényesíteni. A sajtónak traditiói nincsenek, szervezete primitív, mélyebb alapokon nyugvó társadalmi hívatása nincs, a közönséggel szemben nem önálló, közegeinek tárgyismerete, megválasztása nem kellő. Annál sajnosabb tényleges nagy befolyása a nagy tömegre. Sem értelmi fensőbbiség, sem moralitás tekintetében nem áll feladata magaslátán. A szellemi vezetés első factora, a klerus, hanyatlik, a második, a sajtó incompetens. Ezért újabban a vezetést a kormányok, parlamentek ragadták magukhoz, egyesítvén az anyagi és szellemi hatáskört. Pedig utóbbira nézve készületlenek, incompetensek. A moralis irányzás legfőbb célja már „a népesség különböző osztályainak, de különösen a nagy tömegnek moralis tökéletesbítése, az ethikai niveau emelése, a jó érzelmek és üdvös szokások megizmosodása és meggyökereztetése s az ellenkezők kiirtása“ (44 l.). E fejlődés határát eléri az emberi lélek szervezetében rejlő altruistikus hajlamok evolutiójával. De e célzott a kormány, mint vezető tényező,

nem mindig sikerrel munkálja. S itt a kisededovó törvényt veszi bíráló alá, a mely jó szándékkal, de hamis elvekből indul s a legvésezebb hatással lehet népünk moralis constitutiójára. Mert ez a törvény a kisednevelést az anya, a család kezéből és köréből kiveszi; holott a helyes eljárás az volna, hogy az állam adja meg a módot az anyának, hogy gyermekei nevelésének szentelhesse magát. E célból a család-fentartó férfi munkáját kellene úgy fizetni, hogy a nő a család körében maradjon s ne kelljen munkájával a család fentartásához járulni. Itt mellesleg „a nőemancipatio hőbortjaira“ is van egy-két elítélő szava. Az óvoda-törvény elbukott magyarosító tendenciáját sem éri el s — mint szerző mondja — e téren a nemzetiségek panaszai általános ethikai méltányossági, sőt politikai tekintetben is *teljesen jogosak* (56 l.) Az egyházpolitikai reform az előbbinél hasonlíthatatlanul szerencésebb alkotás volt moralis szempontból is s bizonyára hatalmas factora lesz a magyar állam consolidatiójának.

Íme e kis füzet tartalma röviden összefoglalva. 60 kicsiny lapon számos fontos kérdést érint s fogalmat kíván nyújtani nemzetünk materialis, intellectualis és moralis evolutiójáról! Merész kísérlet s bizonyos, hogy nem is sikerült. Hanem a felmerülő kérdéseket a positivismus kizárólagos alapján, élénken, öntudatosan, ítélettel tárgyalja, boncsolja, új álláspont világitásába helyezi. Sokat ölel s kellően semmit sem old meg. Elég tiszta a látása, hogy meglássa a tényeket, a hiányokat, ferdeségeket, hogy kritizáljon, bontson, de arra nem elég erős, hogy újat, jobbat mutasson, teremtsen. Két feltűnő vonást, illetőleg hiányt látunk itt is, mint a többi positivistáknál. Egyik a moralis evolutio factorainál a vallásos érzelmek szerepének a hiánya. Másik a nemzeti eszme jogosultságának a tagadása. A positivismus az egyetemes evolutio kérdésénél az emberiséget tekintti végezzélül; a nemzet nála még nyugvó pontúl sem szolgál, nemhogy célúl.

Az eszmék áramlatában a nemzeti eszme csak receptiv, befogadó szerepet visz. Ténylegesen módosító, színező szerepe nincs. Mert ez akadályúl szolgálhatna az evolutiónak az elvont, egyetemes emberiség célja felé való haladásában. E felfogásnak hódol Kun is, a ki nemzeti fejlődést nem ismer semmi téren: nemzeti culturánk csak a nyugat civilizatiójának kiágazása, mintegy visszénye minden téren (29 l.) Ez a felfogás a végén a kozmopolitismus közönyösségére vezet. S ennek a terjedésében a positivismuskak bizony kijutott a része. Így állván a dolog, nem értjük teljesen a czímben a *nemzeti cultura* és a *nyugoti civilizatio* megkülönböztetését s bizonyosan van is ellenmondás, ha a tényben nem, de legalább a füzet címe s tartalmának a nemzeti eszmére, tudományra, culturára vonatkozó fejtegetései között.

Dr. Gál Kelemen.